

مفهوم قلمرو و قلمروگرایی در فضاهای شهری

Territory and Territoriality Concepts in Urban Spaces

لیلا مدقالچی^{۱*}

۱- استادیار و عضو هیأت علمی دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز ، l.medghalchi@tabriziau.ac.ir
Assistant professor and Faculty of Architecture and urbanism- Tabriz Islamic Art University

چکیده

انسان به سبب ماهیت وجودی خویش در پی تسخیر منابع و امکانات در اختیارش بوده است از اینرو همواره به علامت‌گذاری داشته‌ها و دفاع از آنچه او را شاخص کرده و به وی هویت بخشیده، پرداخته است. این حس تملک‌جویی که با نام قلمروگرایی شناخته می‌شود؛ سازوکاری برای کنترل و رعایت مرزها، محرمیت، خلوت و در نتیجه احراز هویت و ... بشمار رفته و نقش عمده‌ای در طراحی فضاهای شهری ایفا می‌کند.

از دیدگاه پژوهشگران، قلمروخواهی روشی در کسب مفهوم خلوت و فضای شخصی بشمار می‌رود و رعایت آن دارای تبعات مثبت فراوانی است. بطوریکه طبق تحقیقات انجام گرفته عدم توجه به آن می‌تواند آثار سوء و نگران‌کننده‌ای در زندگی فردی و اجتماعی ایجاد نماید. بنابراین، با وجود عملکردهای مختلف شهری، پیچیده شدن روابط در فضاهای شهری و بیشتر شدن نیاز مردم برای حضور در این فضاها، لزوم توجه به عرصه‌های فضایی و قلمرو در فضاهای شهری، بیش از پیش احساس می‌شود. بر همین اساس، شناخت دقیق مفاهیم مرتبط با مفهوم قلمرو، فضای شخصی و خلوت که مبتنی بر نیازهای امروز بشر شکل گرفته باشد و همچنین تبیین ارتباط میان آنها با توجه به مولفه‌های بومی و فرهنگی نقش مهمی در ایجاد زمینه‌های کاربردی این مفاهیم بر عهده خواهد داشت.

در همین راستا، مقاله حاضر، با هدف شناخت جامع مفهوم قلمرو در فضاهای شهری، در صدد است تا با استفاده از شیوه اسنادی و مطالعه کتابخانه‌ای ابتدا به بررسی تعاریف موجود پرداخته و سپس نکات اشتراک و افتراق آنها را با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی، مورد تحلیل قرار دهد.

واژه‌های کلیدی: قلمرو، قلمروگرایی، فضای شخصی، خلوت، فضاهای شهری.

۱- مقدمه

گئورگ زیمل اولین جامعه‌شناس فضا، موجود انسانی را این چنین معرفی می‌کند «مخلوقی پیوند آفرین که باید همواره جدا باشد و به علاوه مخلوقی مرز آفرین که مرزی ندارد» [۱] انسان از طریق تمایزات، پیوست و البته پیوند با اجتماع می‌تواند هویت خود را باز یابد و در این میان شناخت و ترسیم صحیح مرزها و آفریدن قلمروها و عرصه‌های گوناگون فردی می‌تواند راهکاری برای دستیابی به آرامش، احساس امنیت و سازماندهی محیط زندگی فرد باشد. محترم شمردن قلمروها، رعایت مرزها و نیز عرصه‌های کالبدی و فیزیکی از روش‌ها و اصولی است که به محرمیت، خلوت و در نتیجه احراز هویت و ... منجر می‌شود و این به نسبت فرهنگ و ارزش‌های مختلف، متفاوت است.

قلمروگرایی به عنوان فرایندی کنترلی برای سازماندهی و نظم بخشیدن به محیط می‌تواند در استفاده مؤثر از محیط وارد عمل شده و با تعریفی صحیح، اثرات مطلوبی را برای استفاده کنندگان به همراه داشته باشد. این فرایند تعامل بین افراد را تنظیم نموده و از ایجاد اثرات منفی که به واکنش‌های منفی محیطی می‌انجامد؛ جلوگیری می‌نماید. فرایند کنترلی قلمرو، خلوت و نیز فضای شخصی هنگامی بیشترین تأثیرات خود را بروز می‌دهد که در مواجهه با فرهنگ و باورهای جامعه، بتوانند